

Juli Zeh

▪

Speeldrift

Vertaald uit het Duits door
John Breeschoten

Anthos | Amsterdam

Exordium. Wanneer het allemaal een spel is, zijn we verloren

Wat als de nazaten van de nihilisten allang vertrokken waren uit de stoffige winkels van de religieuze koopwaar die we onze wereldbeschouwing noemen? Wanneer ze de half leeggeruimde pakhuizen van waarden en gewichtigheden, van het nuttige en noodzakelijke, het zuivere en juiste hadden verlaten om over wildpaden in de jungle terug te keren, daarheen waar we ze niet meer kunnen zien, laat staan bereiken? Wat als bijbel, grondwet en strafrecht voor hen nooit meer hadden betekend dan een handleiding en wat spelregels voor een gezelschapsspel? Wat als ze politiek, liefde en economie als een wedstrijd beschouwden? Wanneer 'het goede' voor hen de grootst mogelijke efficiency zou zijn tegen het kleinst mogelijke verliesrisico, 'het slechte' daarentegen niets dan een suboptimaal resultaat? Als we hun motieven niet meer zouden begrijpen, omdat die er niet zijn?

Waar zouden we dan nog het recht vandaan halen om te beoordelen, te veroordelen, en vooral: wie? De verliezer van het spel of de winnaar? De rechter zou tot scheidsrechter moeten worden. Met elke poging om theorie in praktijk te brengen en recht in gerechtigheid te vertalen, zou hij zich aan de laatst resterende doodzonde schuldig maken: de huichelarij.

Dat alles heb ik in de motivering van een vonnis geschreven. Het werd aan het kantoor doorgegeven, het werd aan de partijen formeel per post bezorgd. Ik kan nu het reces van de rechtbank gebruiken om mijn gedachten te ordenen. Ik kan de feiten opschrijven, niet in de verkorte vorm die voor een vonnis vereist is, maar zoals ze zich ook werkelijk moeten hebben voltrokken.

Maar als ik besluit om over gebeurtenissen te spreken waarbij ik zelf niet betrokken was, waarvan ik de hoofdrolspelers nauwelijks ken en waarvan ik slechts beroepshalve moet weten, dan kan ik niet om de vraag heen wie het verhaal vertellen moet. Een ik, de tijdgeest, de gerechtigheid, het meervoudige 'wij' van de fantaserende auteur en zijn figuren, dat het dichtst bij de werkelijkheid van het vertellen komt? Niets daarvan spreekt mij aan. Het zou onnatuurlijk zijn, als het afgedwongen

antwoord op een vraag die simpelweg niet beantwoord kan worden. Wie is die 'ik' dan wel, en wie zijn die 'wij'? Dit probleem houdt de mensheid al duizenden jaren bezig. Een computer die het zou willen oplossen, zou zich gedwongen zien om een vergelijking te maken die tot in het oneindige doorgaat. 'Wie ben je?' betekent voor hem: 'Hoeveel processen zijn er op dit ene ogenblik in jouw binnenste bezig?' Wanneer hij daarop zou antwoorden met het getal X, dan voegt het geven van het antwoord van die som er weer een proces aan toe, zodat het zou moeten luiden: X plus één, en het antwoord zou fout zijn. Als hij dat in zou zien en een poging zou wagen om zich te verbeteren, door te zeggen: X plus één, dan zou de som al X plus twee zijn en zo zou het voortgaan tot de computer op de liggende acht zou crashen, niet in staat om te zeggen wie hij is. De mens onderscheidt zich van de machine door zijn vermogen tot nalatigheid, door zijn talent om een probleem uit de weg te gaan als hij instinctief aanvoelt dat hij de oneindigheid tegenover zich heeft. Terwijl de computer crasht, schudt de mens zijn hoofd, lacht of huilt en gaat verder zijns weegs. Alweer een probleem dat je het best kunt oplossen door het te vergeten. Ik laat maar open wie ik ben. Ik vraag om begrip en bied mijn excuses aan voor de overlast.

Het weer voldoet tenminste wel aan de verwachtingen. Het is noch te warm, noch te koud voor de tijd van het jaar en hier in deze stad kan dat in de maand augustus maar één ding betekenen: het is heet en vochtig. Vadertje Rijn zweet zijn vloeibare afscheidingen uit, de Köln-Bonner-Bucht verzamelt ze en kookt ze tot een zware brij, die drukt op huizen, autodaken, ruggen en gedachten. Wat zouden we niet overhebben voor een zacht briesje, een frisse koelte die langs de Rijn naar boven kwam, vanuit het noorden en wat verlichting mee zou brengen, een zuchtje van de zee! Maar er komt niets! De brij die in de lucht ligt, vult je hoofd en longen als vochtig zand. Er zal pas verkoeling komen wanneer er motregen gaat vallen, ergens in september, als ik naar mijn kantoor terug moet om uit te vinden of ik na dat laatste vonnis nog andere kan uitspreken.

Vanuit mijn werkkamer op de eerste verdieping kijk ik rechtstreeks op de straat. Met een halfuurtje stevig wandelen kan ik op de geasfalteerde Rijnpromenade zijn, om mezelf met de kwetsbaarheid van de simpele voetganger tegenover fietsers, joggers, inline-skaters en hondenbezitters te confronteren. Ik zou omhoog kunnen kijken naar de verlaten ambassadeurswoningen, die op hun beurt uit lege ramen over de rivier staren. Ik zou de Villa Kahn kunnen bezoeken, die speelse kopie van een Frans kasteel, of om het terrein van een van de kostscholen heenlopen

waar Bonn zo rijk aan is en dat vol staat met gebouwen uit het laatste kwart van de negentiende eeuw, omzoomd door een park dat bijna tot aan de rivier loopt. Ik zou die plekken moeiteloos kunnen bezoeken, elke dag opnieuw, en er zou toch niets te zien zijn. In plaats daarvan kijk ik uit het raam.

Huis en straat worden door een flinke voortuin van elkaar gescheiden. Het smeedijzeren hek is volkomen dichtgegroeid door de rododendron, die zijn vlezige bladeren als vingers van een gevangene door de tralies steekt om de voorbijgangers bedelend bij de schouders te pakken. Over de punten van het hek heen zie ik de rijbaan en ik heb de stille hoop dat er ooit eens iets uit de rij vliegt, zijwaarts wegglijdt, uit de rijrichting raakt, om zijn as draait. Een zware, schielijk remmende vrachtauto bijvoorbeeld, die dan met zijn zware massa scheef tot stilstand zou komen, een wiel op de stoeprand, vlak voor een lantaarnpaal, alsof hij zijn achterpoot wilde optillen, terwijl zich voor zijn snuit een donkere wolk voetgangers als vliegen verzamelt. Iets zou roer- en vormloos op het asfalt liggen. Wat oude jassen op een hoop misschien, die niet meer in de kledingcontainer pasten? Ook zonder een scherpe blik zou ik beter weten. Het naderen van de drietonige sirene zou het voorval in een technisch probleem veranderen. Met snelle steken zou het blauwe zwaailicht het gat in de orde dat door het onvoorziene sterven van een soortgenoot was ontstaan weer dichtnaaien; een gat waarover de toegestroomde mensenmassa zich zou buigen om een ontstelde blik op de daaronder liggende chaos te werpen. De menigte zou achteruit gedrongen worden. De achterklep van de ambulance zou dichtslaan. De dag zou schokken, kreunen en zich weer in beweging zetten. Eén mens zou ontbreken, voor altijd. Een van mijn beklagden misschien. Mogelijk mijn getuige. Een van mijn drietal dat bijna vrijgesproken is. Maar ik weet zeker dat zij niet in de stad verblijven. Zo tussen de zittingen gaan de meeste mensen er graag even uit.

Het OM legt zich niet bij de uitspraak neer. Mijn vonnis zal in hoger beroep worden beoordeeld. Deze zaak dient voor het hooggerechtshof te komen. Hij bevat het appèl om officieel kennis te nemen van het falen van het recht, omdat de waardigheid van de mens dat verlangt. Boven het hooggerechtshof, zo zeggen wij juristen, is alleen nog maar de blauwe lucht.

De blauwe lucht is tot een kleurig deksel van een spelletjesdoos geworden. Wanneer het allemaal een spel is, zijn wij verloren. Zo niet, dan al helemaal.

Over prinsessen en marionetten en de mogelijkheid om je met weinig woorden respect te verschaffen

Ada was nog een jong meisje en ze was niet mooi. Op het eerste ogenblik dat in dit verhaal belicht wordt was ze veertien jaar oud, blond en stevig gebouwd. Ze had een brede mond en sterke polsen. Boven haar neus lag een met zomersproeten bezaaid tapijt, dat bij de juiste belichting ten onrechte het beeld van vers geplukte veldbloemen en kinderspelletjes in het hoge gras zou suggereren. In werkelijkheid zag Ada er ouder uit dan ze was. Haar borsten waren sterk ontwikkeld.

In de zomer van 2002 kwam ze in de vierde klas van het Ernst Bloch-gymnasium in Bonn, nadat ze om een reden, die binnenkort in het kader van een muzikale terugblik duidelijk zal worden, haar oude school had moeten verlaten. Op het Ernst Bloch trok ze aanvankelijk weinig aandacht.

In alle klassen vanaf de eerste waren er fluweel- en zijdezachte meisjes, wier geboorte door langzaam aanzwellende muziek begeleid was geweest, zoals het opstartende Windowssysteem door zijn welkomst-ouverture. Ze kwamen als miniatuurprinsessen ter wereld, bereikten als jonge veulens in de onderbouw al het eerste stadium van voltooiing en groeiden gelijkmatig op tot de vrouw die ze ooit zouden worden. Hun ontwikkeling voltrok zich geroutineerd en probleemloos, alsof ze de taak van het ouder worden al ettelijke malen eerder hadden volbracht. Deze puberteitsprofjes verschilden al op het eerste gezicht van de dilettanten. Ze hadden het verzorgde, tot op de schouders hangende haar van volwassen vrouwen, droegen hun heupbroeken, brede riemen en strakke hemdje met weloverwogen nonchalance en lieten gladde kinderhuid en gekrulde kindermund tot meisjeshuid en meisjesmond worden, zonder dat pukkels, overmatige transpiratie en groeistuipe ooit de harmonie van hun verschijning verstoorden. De aura van hoogmoedige reinheid die hen omgaf, liet zich noch door stortbuien noch door klamme zomerhitte beïnvloeden. Alles gaf de prinsessen fleur: natte haren, rode neuzen en zelfs de laag stof die zich tijdens de gymles bij het springen in de oude zandkuil aan alle lichamen vastbeet.

Omdat ze gewend waren alles gratis te krijgen, kenden deze menselijke reekalveren geen eerezucht. Mannelijke medescholieren dongen naar hun gunst, ook degenen bij wie een vriendin met een gevoelsleven beter had gepast. Sommigen deden een beetje aan sport of lazen oppervlakkige literatuur. Hun rapportcijfers waren middelmatig; als favoriete vakken noemden ze Duits of kunst of biologie, zonder te kunnen uitleggen wat ze daar nu zo leuk aan vonden. Al in de klassen van de bovenbouw bereikten ze het hoogtepunt van leven. Ze hadden de sterkste uitstraling, kregen een maximum aan erkenning en leefden dag in dag uit in een soort kleurloze staat van welbevinden, om niet te zeggen van geluk. Na het eindexamen zou het kalmpjes neerwaarts gaan. Gelukkig was de spanningsboog van hun persoonlijke geschiedenis voor henzelf niet belangrijk. Misschien hadden ze een voorgevoel. Misschien was van dat voorgevoel het zweempje droefgeestigheid afkomstig dat hun sierlijke bewegingen iets traags, die traagheid iets tragisch en de tragiek een bijzondere lieflijkheid verleende.

Met deze beschrijving zijn alle eigenschappen opgenoemd die Ada ontbeerde. Ze was het tegendeel van een prinses, voorzover prinsessen een tegendeel hebben. Sinds Ada op twaalfjarige leeftijd op de gedachte was gekomen dat het zoeken naar zin slechts een afvalproduct van het menselijk denkvermogen was, werd ze als hoogbegaafd en moeilijk opvoedbaar beschouwd. Toen haar nieuwe klassenleraar haar uitnodigde om zich aan de andere leerlingen voor te stellen, noemde ze haar voor naam en wist verder niets te melden. Hij vroeg om een paar persoonlijke uitspraken, om iets los te laten over haarzelf, en begreep niet waarom ze lachte.

Het feit dat ze van school was veranderd was voor haar een gelukje, zei Ada ten slotte; ze had zich op het Ernst Bloch verheugd. Destijds hadden haar ouders haar niet naar dat dure privé-gymnasium willen sturen.

Ze wist dat 'destijds' op een toon te zeggen die naar langvervlogen tijden klonk.

'En wat,' vroeg een prinses met lange krullen, 'is er voor bijzonders aan het Ernst Bloch?'

'Het leek me dat dit een plek is voor echt intelligente, echt defecte, echt categorische mensen.'

Een paar joelden instemmend, anderen zetten een zuur gezicht op. De prinsessen leunden achterover en trokken met beide handen hun lange haar achter hun rug vandaan om het over de stoelleuning te werpen. Ada had zich werkelijk op het Ernst Bloch verheugd. De school was

geen overheidsinstelling, maar had haar eigen bestuur en gaf ook aan die verloren schepsels die zich hardnekkig verzetten tegen deelname aan het picknicktochtje dat ‘gelukkige jeugd’ heette, een laatste kans op doorstroming naar het hoger onderwijs. Tenminste, als hun ouders zich dat konden permitteren.

‘Het leek me dat.’ Veel meer zei Ada niet in het jaar 2002. In de les stak ze nooit haar vinger op. Kwam ze aan de beurt, dan begon ze haar zinnen niet met ‘Volgens mij’ of ‘Ik denk.’ Ze zei: ‘Dat is onzin,’ of: ‘Je kunt dit stuk maar op één manier lezen.’ Of: ‘Het is onbelangrijk wie wat en hoeveel geweten heeft.’

Zo ging ze ook bij Höfi te werk. Höfi had naam gemaakt als bloedhond, die domheid op honderd meter afstand tegen de wind in rook en onbarmhartig achtervolgde. Uit misantropie had hij de voorkeur gegeven aan een loopbaan voor de klas boven een academische carrière. Hoe hoger het intelligentiequotiënt was van degene die hij voor zich had, met des te meer sympathie werd diegene behandeld. Zoals alle vrij in het heelal rondcirkelende rotsblokken bezat hij ook een warme, vloeibare kern, die hij echter met alle middelen van de ratio wist te verdedigen. Höfi huldigde de empirisch bewezen opvatting dat zelfs room hard werd als je die maar lang genoeg klopt. De prinsessen haatten hem. Hij bekeek hen nooit anders dan met ironisch gekrulde onderlip.

Sinds het begin van het nieuwe schooljaar toonde zijn trage, doorringende blik hem in elke geschiedenisles bij 4b een nieuw koekoeksjong, dat koppig in een nest hokte waar het wemelde van de jonge, bonte vogels. Op een dag in september – buiten viel een fijne motregen – ging hij met zijn Quasimodo-achtig vergroeide lichaam voor Ada staan, die in de hoek rechtsachter in de U-vormige tafelopstelling zat, pakte haar balpen en richtte die als een mes op het puntje van haar neus.

Hij had waardering voor een uitgesproken mening, verkondigde Höfi, maar op alles in het leven zijn minstens twee visies mogelijk, waarvan er niet een aanspraak kan maken op absolute geldigheid. Als ze daar niet van uitging, kon ze met deze pen de discussie wel op haar buik schrijven en pas weer haar mond opendoen als ze de zaak doorhad. Einde bericht.

Ada nam de pen uit zijn hand en legde die weer precies neer op de plek tussen schrift en boek waar hij had gelegen. Daarbij beantwoordde ze rechtstreeks Höfi’s blik; ze zag hem echter niet in de ogen, maar keek strak naar die kleine plek op zijn voorhoofd die na de inslag van een kogel een onmiddellijke en zekere dood beloofde.

‘Bent u getrouwd?’

‘Jazeker,’ zei Höfi. Je kon in de klas een speld horen vallen.

‘Houdt u van uw vrouw?’

‘Jazeker. Heel veel zelfs.’

‘Hebt u er ooit over nagedacht dat u deze vrouw evengoed zou kunnen haten?’

‘Nee.’

Ada liet haar blik van Höfi’s voorhoofd neerdalen op haar vingertoppen. Onder de lessen doodde ze de tijd door de huid rond haar vingernagels van het vlees te krabben en die in smalle reepjes tot het midden van haar vinger omlaag te trekken.

‘Als dat zo is,’ zei ze zacht, ‘moet u stoppen met die onzin over dat alles van twee kanten kan worden bekeken.’

Höfi opende zijn mond en deed hem weer dicht. Hij knikte alsof hij een feitelijk onbeduidende, maar toch onmisbare en lang verwachte inlichting had gekregen en ging door met de les. Vierentwintig uur later wisten alle zevenhonderdtweeënveertig leerlingen op het Ernst Bloch dat er één onder hen was die Höfi tot zwijgen had gebracht. Er werd gezegd dat Höfi voor de eerste keer in zijn lange loopbaan als tirannieke geschiedenisdocent gevoeld had dat hij op een even sterke tegenstander was gestuit.

Ada kon sinds ze vier was lezen en schrijven. Ze had het zichzelf met behulp van een lijst met letters en plaatjes geleerd. Toen ze vijf was konden de vingers van haar rechterhand zonder enige moeite haar linkeroor vastpakken als ze haar rechterarm over haar hoofd heenlegde. Daarom ging ze vroeger dan normaal naar school en bleef ze haar verdere leven overal en altijd de jongste. In de derde klas had een jongen gevonden dat een dreumes als Ada geen aanvoerder kon zijn van een schoolpleinbende en hij liep vervolgens een lichte nierkneuzing op door een trap met een laars. Ada was op haar vierkante leren schooltas gaan staan om hem in de rug aan te vallen. De weken daarna zat ze iedere ochtend achter glas in een zijkamertje van het schoollokaal, waar ze steeds de opgaven voor dat lesuur in een paar minuten af had en daarna lichtgekleurde zeevissen tekenende, in het zwarte water, duizenden meters onder de zeespiegel.

Het Ernst Bloch bood zoveel zittenblijvers onderwijs en een laatste kans dat Ada voor een gesprek met leeftijdgenoten naar de ruimten van de lagere klassen had ontmoeten. Omdat de leerlingen van de hoogste klas haar al infantiel voorkwamen, voelde ze geen enkele behoefte daartoe. Ook onder haar eigen leeftijdgenoten kon ze geen vrienden vinden.

De pauzes bracht ze op het rokersplein door, waar ze met artistieke precisie sigaretten stond te draaien. Ze hield zich op terzijde van altijd dezelfde groep leerlingen uit verschillende klassen, stond een halve pas buiten de kring, lette erop dat ze door breed uitstaande, met dons gevoerde jacks aan de blikken van de surveillanten werd onttrokken en luisterde naar de gesprekken. Elke keer dat ze een trekje van haar sigaret nam keek ze schuin en met half neergeslagen oogleden naar de papier-vretende gloed. Meestal droeg ze bij haar versleten spijkerbroek, waarvan de tot rafels getrapte zomen achter haar hakken over het plaveisel sleepten, een jack van dezelfde stof, maar wat donkerder van tint, wat bijna een misdaad tegen de goede smaak betekende. Hoofd en borsten die een stuk te groot waren voor Ada's stabiele, maar kleine lichaam, hadden haar, samen met het feit dat ze zelden iets zei, de bijnaam 'marionet' opgeleverd. Bijna niemand kende haar echte naam, maar iedereen wist dat ze Höfi met een paar woorden in zijn hok had teruggejaagd. Men liet haar met rust. Zo nu en dan mengde ze zich op ruwe wijze in het gesprek. Wat maakt het uit of Amelie het gewild heeft? Als iemand echt de fietsenkelder voor een feestje nodig zou hebben, dan moest hij hem krijgen. Natuurlijk wordt Schröder herkozen.

Die heeft schijt aan alles. Korter kon je de persoonlijkheid van de nieuwe niet onder woorden brengen. In die uitdrukking klonk waardering door, en een beetje sympathie. Ze wisten het niet precies. De prinsessen uit alle klassen gingen haar uit de weg en draaiden net zo lang rond op het rokersplein tot geen van hen nog met de rug naar Ada stond. Net als op haar oude school stond Ada te midden van een hoop mensen die haar niet in het minst interesseerden en ze besefte dat alles bij het oude gebleven was. Het was dwaas geweest om iets anders te verwachten.

Denken betekent beschrijven. Ernst Bloch en het principe hoop

Korte tijd na Ada's nieuwe start vond op het Ernst Bloch de viering van het eeuwfeest plaats. Onder de hoge gewelven van de aula kwamen bijna duizend man bij elkaar: leerlingen, docenten, personeel van het internaat, vertegenwoordigers van het bevoegd gezag, oud-leerlingen en leden van de sponsorclub. Het licht van de machtige glazen rozet boven de toegangspoort stond schuin tussen de kathedrale muren; de weerschijn toverde bonte vlekken op ruggen en schouders en schonk de samenkomst de sfeer van gebed en avondmaal. De mensen zaten kuchend bij elkaar als een gemeente tijdens een kerkdienst. De man naar wie de school genoemd was, had ooit eens de uitspraak gedaan dat een vervalsing zich van het origineel onderscheidt doordat die echter lijkt.

Een paar leerlingen uit de onderbouw speelden in een strijkkwartet, het schoolkoor swingde een vrijmoedig verjaardagslied, twee leerlingen uit de hoogste klas speelden Beckett in een vrije interpretatie. Daarna kwam de laatst aangenomen leraar de eer toe de feestrede te mogen houden. Groot en slank kwam hij naar voren, het podium op, in een deftig zwart pak gekleed als een jongeman die belijdenis doet. Hij liet zijn hoofd enigszins tussen zijn schouders zakken om niet helemaal als een reus achter de lessenaar te staan, glimlachte naar de leerlingen die, door docenten omringd, op de middelste rijen stoelen zaten als schapen tussen de herdershonden en streek met beide handen het haar uit zijn gezicht.

Ada zat op een van de weinig aantrekkelijke voorste rijen, die altijd als laatste door laatkomers en buitenstaanders bezet werden, smoesde met niemand en keek naar de spreker op. Ze herkende in hem een van de eerste mensen die zij in de gangen van het Ernst Bloch ontmoet had. Nog voor de zomervakantie, vlak na haar kennismakingsgesprek in de rectoriskamer, was deze man haar samen met Höfi tegemoet gekomen op de brug van plexiglas die het oude en het nieuwe gebouw met elkaar verbond en door de leerlingen 'de luchtunnel' genoemd werd. Haar moeder had geprobeerd om met hem te flirten en Ada had zich daarvoor ge-

schaamd. Ze herinnerde zich hoe hij zich had voorgesteld: Smutek, Duits en gymnastiek. Hij sprak met een licht accent dat ze niet kon thuisbrengen.

Zijn toespraak was opgesteld in hexameters en vatte honderd jaar schoolhistorie in twintig minuten samen. De spruiten van de familie Gründer, klein- en achterkleinkinderen van de oude Wolfram Gründer, zaten op de eerste rij en toonden de glimlach van trotse ouders. Ze stamden uit een familie van industriëlen die met de productie van suiker zo'n vermogen bijeen had gebracht dat Wolfram in 1902 een langgekoesterde wens om een school te stichten waar hij zelf graag leerling zou zijn geweest in vervulling kon doen gaan. Smutek dankte de langgestorven voorvader voor dat idee, noemde de nazaten 'suikerbeestjes', omdat dit in de versmaat paste en oogstte langdurig gelach uit de achterste rijen.

Nadat een paar voormalige leerlingen de school in de nazitijd een twijfelachtige eer hadden bezorgd, vond een paar jaar na de Tweede Wereldoorlog de naamsverandering van het Gründer-gymnasium plaats. De man wiens naam de school nu ging dragen, zou bij die feestelijke gebeurtenis onder het motto 'Denken betekent overschrijden' aanwezig zijn geweest, waar trouwens geen bewijzen voor waren. Het Ernst Bloch werd door de overheid erkend, maar hield een bestuur van particulieren. De erfopvolging van de Gründer-dynastie hield echter tot nu toe stand. De achterkleinzoon die nu in het zadel zat, was een nakomertje – zesenvertig pas en volgens de meeste betrokkenen te jong om welke beslissing dan ook te nemen. Sinds hij zijn functie bekleedde werd er met nostalgische weemoed over de 'Gründertijd' gesproken als over iets dat al ver in het verleden lag.

De volgende strofen waren aan de scheidende rector Singsaal gewijd. Zoals veel jonge docenten had Smutek aan hem zijn aanstelling te danken. Met sympathie en hoogachting sprak hij over Singsaals enorme flaporen, met behulp waarvan hij steeds boven de dingen uit leek te zweven. Een paar oudere leerlingen barstten spontaan in een ovationeel applaus uit, Singsaal glimlachte ontroerd, aan de westelijke kant van de aula werd in het kamp van de nieuwe rector hardnekkig gezwegen. Die nieuwe rector heette Teuter. Hij was een studievriend van de jonge Gründer, als een jockey zo klein en gezegend met de stem van Kermit de Kikker. Sinds hij tot rector was gekozen liepen er diepe loopgraven door de lerarenkamer. Aan Teuters zijde stond een fractie van pedagogen die Singsaal wel aardig vonden, maar zijn manier van leidinggeven te slap. Je hoefde maar in de kranten te kijken om te weten dat op Duitse scholen

geroofd, gehanteerd, verkracht en gefolterd werd. Teuters vrienden wilden iets doen tegen de slijtage die de muur tussen normaal gedrag en criminaliteit vertoonde. Een leerling serieus nemen betekende ook niet blindelings geloven in de onschuld van de kinderziel. Intermenselijke relaties waren nu eenmaal afhankelijk van hun normatieve karakter – dat klonk misschien niet leuk, maar het was wel waar, en daaraan zou niemand iets kunnen veranderen, zeker mensen als Smutek of Singsaal niet. Ada had Teuter op het eerste gezicht al niet kunnen uitstaan. Hij zag eruit als iemand die de wereld haatte om zichzelf te kunnen liefhebben en Ada beschouwde felle haat, net als vurige liefde, als een teken van domheid.

Onderweg van en naar het spreekgestoelte ontmoetten de twee mannen elkaar en gaven elkaar een hand. Daarbij zweefde Smuteks dasspeld op Teuters ooghoogte: een goudkleurig gelakt stuk blik met het motto en het embleem van de school. Denken betekent overschrijden.

De tijden van overschrijden, aldus Teuter op het podium, waren in zekere zin intussen voorbij. Vanzelfsprekend diende ieder intelligent mens de grenzen van zijn verstandelijke vermogens steeds opnieuw te peilen en indien mogelijk te overtreffen. ‘Overtreffen’ was toch al het meest welkome dogma in een op prestaties gerichte gemeenschap. Binnen een liberaal en menswaardig politiek systeem krijgt het begrip ‘overschrijding’ echter een andere betekenis. Het wordt met grenzen verbonden en dus welbeschouwd als negatief gezien. Gelukkig maar! Want kan er iets mooiers zijn dan het leven in een staat die je mag liefhebben en respecteren in plaats van hem te moeten bestrijden? Zolang grenzen gewenst zijn, is het ongewenst die te overschrijden. Teuter gaf daarom de voorkeur aan de uitdrukking ‘beschrijven’, die hij in de betekenis van ‘schrijden door, doorlopen’ als een moderne uitleg van ‘overschrijden’ begrepen wilde zien. Denken betekent beschrijven. Niet te verwarren met ‘bestrijden’.

‘Denken betekent weliswaar ook bestrijden,’ zei hij vanaf het spreekgestoelte, ‘ja nee, maar niet in het onderwijs.’

Uit de westelijke vleugel van de aula klonk gelach.

Ook Ada’s moeder had gelachen toen Teuter tijdens het kennismakingsgesprek hetzelfde praatje met dezelfde flauwe grap beëindigde. Geestig! had ze geroepen, dat is heel geestig! en het was Ada niet eens gelukt om boos op haar te worden. Rechttop als aan een martelpaal had haar moeder op de bezoekersstoel naast Teuters bureau gezeten en haar zwartgeverfde Cleopatra-kapsel om de twee minuten met haar vingers

gladgestreken. De voet van haar rechterbeen, dat ze over het linker- had geslagen, zweefde in de lucht en wipte in het snelle tempo van haar hartslag op en neer. Ada was er zeker van dat ze liever gehuild had dan gelachen, gehuild van opluchting dat Teuter de misdaden van haar dochter met de klinische nuchterheid behandelde van een man die wel erger gewend is. De kwakende stem trok rubberhandschoenen aan en implanteerde Ada's euveldeaden in een abstract-sociologische context, waarin ze goed opgeborgten waren, bijna zinvol werden en vooral niet meer zouden voorkomen. Met het professionele optimisme van een arts sprak Teuter over de zegeningen van het democratische systeem waarin ze allen leefden en waarmee de jonge mensen vertrouwd gemaakt moesten worden zoals dieren met de beperkingen van een klein en comfortabel natuurreserveaat. Waarom het de laatste tijd steeds vaker voorkwam dat tamme dieren in dit soort reservaten hun oppassers en soortgenoten aanvielen, wist Teuter niet en hij wilde er ook niet veel over zeggen zolang het Ernst Bloch voor deze verschrikkingen gespaard bleef. Singsaal, die voor de zomervakantie officieel nog in functie geweest was, had er met een goedmoedige glimlach bij gezeten en Ada naar haar lievelingsvakken gevraagd. Haar moeder zocht voortdurend Teuters blik, omdat hij, voor zover ze het begrepen had, de man van de toekomst was. Toen hij Ada's schoolkennis begon te testen en zij voortdurend met een glazige blik naar een plek tussen zijn wenkbrauwen staaarde en met trage stem begon te praten alsof ze tegen een geesteszieke sprak, had haar moeder haar het liefst met haar hooggehakte schoen tegen het scheenbeen getrapt. Maar Singsaals bureau, dat net zo oud was als de school, had plaats moeten maken voor een constructie van glas en staal, waardoor je elke beweging kon zien. De moeder liet haar blik naar de vloer dalen, waar computerkabels onder het bureau gekronkeld lagen als slangen in hun nest.

Op ongeïnteresseerde toon beantwoordde Ada de ene vraag na de andere, zonder zich ook maar het kleinste foutje te veroorloven. Bij elk nieuw antwoord nam Teuters ergernis toe. Hij was trots op zijn algemene ontwikkeling en bracht de moeder met een dwingend handgebaar tot zwijgen, toen ze verontschuldiging te berde bracht dat Ada altijd al in alle vakken de beste cijfers had behaald. Singsaal zette een bezorgd gezicht. Pas toen Teuter van natuurwetenschappen en literatuur op godsdienst overging en Ada aangaf nooit de bijbel te hebben gelezen en daarom ook geen uitspraak te kunnen doen over wat David en Goliath te maken hadden met de structuur van de huidige internationale conflicten, haalden ze met z'n allen opgelucht adem. Haar moeder wist dat Ada van kleins af

aan al bezig was om alle boeken die in huis waren te lezen. Er waren drie grote planken, die van drie verschillende personen waren: de eerste van Ada's overleden vader, de tweede van haar stiefvader, die het gezin twee jaar geleden in de steek had gelaten, en de derde van haar moeder zelf. De bijbel stond op de eerste plank rechts beneden. Ada had die net zo goed gelezen als de rest.

Teuter beëindigde het gesprek met een milde minivoordracht over het onverkorte belang van de bijbel als basis van wat de Europese cultuur had voortgebracht, over de betekenis ervan voor elke filosofische – ja zelfs atheïstisch gefundeerde verhandeling, die alleen maar gehouden kon worden als je de functie van de godheid ontkende, wisselde daarop een korte blik met Singsaal en heette Ada hartelijk welkom op het Ernst Bloch. Het principe van de hoop, zo besloot hij, speelde op deze school een grotere rol dan waar ook.

In de luchtunnel hadden ze Smutek en Höfi ontmoet. De eerste droeg een korte broek en sportschoenen en had een zilte rand van gedroogd zweet op zijn bovenlip, de tweede liep gebogen met zijn handen op zijn rug en verdween bijna in zijn olijfgroene corduroy pak. 'Nieuwe leerling?' had Smutek gevraagd, waarop de moeder koket naar het plafond keek: mijn beste man, zo jong ben ik ook niet meer. Ze lachten gedwongen, schudden elkaar de hand, Smutek Duits en gym, en gingen elk weer huns weegs.

'Ja nee, het principe van de hoop speelt precies als honderd jaar geleden op deze school een grotere rol dan waar ook.'

Het applaus spoelde hem terug naar zijn plaats zoals de vloed een schip in de haven brengt. Omdat hij recht voor Ada zat, troffen per ongeluk hun blikken elkaar. Op de avond van die dag maakte Ada een van de zeldzame notities in haar dagboek, dat 'Aan Selma' heette: 'Geen filosoof zou een dik boek schrijven als hij bij voorbaat wist hoe hij later geciteerd zou worden. Toen men de mens verbood in de toekomst te kijken, had men slechts het beste met hem voor. Daar ik door het heden vooruit kan zien als door een fijn muskietennet, zal ik mijn leven lang niets doen wat van belang is.'

Smutek herinnert zich een paar herinneringen

Voor Smutek was het schooljaar niet slecht begonnen. Weliswaar droeg het vooruitzicht om meteen vanaf het begin voor een man te moeten werken die door de leerlingen afwisselend ‘doodgraver’, ‘dader’, ‘duivel’ en ‘uier’ genoemd werd niet bij aan de verbetering van zijn stemming, die aan het einde van de zomervakantie zoals gewoonlijk miserabel was. Maar Smutek voelde zich gelukkig en hij wist ook waarom. Zijn echtgenote, die eruitzag als een elfje maar zo haar grillen en nukken had, had haar hardnekkige weigering opgegeven om ooit weer Pools territorium, of het nu land, zee of lucht was, binnen te dringen en was die zomer voor vier weken met hem meegegaan naar Mazurië.

Kort na zijn aanstelling op het Ernst Bloch had Smutek ergens tussen Olsztyn en Ostróda een huisje gekocht, geheel van hout en vlak bij het water, en was daar sindsdien elk jaar heen gegaan om de tijd te doden met zwemmen, lezen, restauratiewerk en gedachten vol hunkering naar zijn vrouw. Onvermoeibaar had hij zich beziggehouden met de uitbreiding van zijn paleisje, zonder te weten of de voet van zijn koningin ooit over de drempel zou schrijden. Hij wist van vogels die een lente lang met alle kracht en creativiteit bolvormige nesten bouwden, waarnaast ze dan angstig op een tak zaten, terwijl dikke geliefden daarin tekeergingen, met hun vleugels sloegen en hun snavel in het tere vlechtwerk stootten, tot alles zwaar gehavend en toegetakeld uit elkaar hing. Was het nest vernield, dan werd de bouwer meteen weer in de steek gelaten. Hield het stand, dan werd hem een kans gegund.

Smutek voelde een hete blos opkomen als hij aan die vogels dacht. Hij had het nog slechter getroffen. Zijn geliefde had zich tot aan deze zomer niet eens verwaardigd om op inspectie te gaan. In plaats daarvan had ze haar bijtende spot over hem uitgegoten. Maakte het hem dus niet uit om als zomergast naar een land te reizen dat haar vader gedood en de zijne als een beest behandeld had? Naar een land dat hem, Smutek, op achttienjarige leeftijd gevangen had gezet en hem er daarna uit had gesmeten? Ben je zo’n ezel, Smutek, dat je dat allemaal kunt vergeten? Of zet je je ligstoel het liefst op je familiegraf?

Hij had zijn pogingen om haar duidelijk te maken dat één enkele zin zijn liefde voor hun gemeenschappelijk vaderland gered had maar gestaakt; een zin die zijn vader langs de trap naar beneden had geroepen toen Smutek op zo jeugdige leeftijd op een nacht door mannen in uniform uit zijn bed werd gehaald.

‘Trek het je niet aan, mijn zoon! Elke goede Pool gaat een keer in zijn leven de gevangenis in, omdat hij in de strijd voor het vaderland door zijn eigen vaderland gearresteerd wordt.’

En dat terwijl Smutek niet eens had gestreden, maar juist met een volledig apolitieke studie begonnen was, en wel natuur- en wiskunde. Buiten hield januari de stad Krakau in zijn greep, weggegooide kerstbomen vrozen vast aan de grond. De gevangenis was niet verwarmd.

Smutek was niets vergeten – integendeel, hij had het geheugen van een olifant en herinnerde zich alle details. Hij wist nog hoe hij een halfjaar later in de eindeloos lange straten van West-Berlijn had gestaan en hoe deze straten na een leven in de wirwar van stegen in Krakau, na zes maanden in een gevangenis en achtenveertig uur opsluiting in de benauwde laadruimte van een bestelauto op hem de indruk hadden gemaakt van droge rivierbeddingen in een gigantisch landschap van steen. Lange tijd was hij op één plek stil blijven staan en had zich verbaasd over de geringe lichaamslengte van de voorbijgangers, die achteloos langs hem heen flaneerden en voor hem niet meer aandacht hadden dan voor de bomen langs de laan. Net als die bomen kon hij hen van boven op het hoofd zien. Hij had altijd gedacht dat de Duitsers groter waren. Voor het laatst had hij er als kind een paar gezien; ze hielden vakantie op een camping in Mazurië, niet eens zo ver van de plek waar nu zijn huisje stond en ze waren groot als reuzen. Net als alle andere kinderen was Smutek bang voor de Duitsers, voor hun kracht, hun ruwheid, en hun ‘intelligentie’, waarover ’s avonds bij het eten weleens werd gesproken en waarvan hij dacht dat het een uiterst modern en gevaarlijk wapen was. Toen hij volkomen onverwacht op de camping tegenover deze beide prachtexemplaren stond, verstijfde hij van schrik en dook zo diep mogelijk weg in het gras, terwijl de Duitsers boven hem torenhoog in de lucht oprezen. Ze spraken hem aan in gebroken Pools, dat hij in zijn paniek niet verstond en drukten wat bonbons in zijn stijf gesloten vuistje. Ze waren nog maar net verdwenen of hij rende schreeuwend naar de ouderlijke tent. *Mama! Tata! Niemcy dali mi cukier!* De Duitsers hebben mij suiker gegeven!

Misschien had hij een voorgevoel gehad dat hij naar Duitsland zou worden uitgewezen en was hij daarom gaan groeien. Nog maar net in de

gevangenis was Smutek de hoogte in geschoten, alsof hij door het plafond van de cel heen wilde uitbreken. Na drie maanden waren mouwen en pijpen van zijn gevangenskloffie veel te kort geworden, en de stof zat strak gespannen over zijn borst en dijen. Smutek deelde het gevangenisleven op in trainingseenheden van push-ups, bukken en kniebuigingen in behapbare brokken en hij behoorde al snel tot de gevangenen die nooit problemen met celgenoten hadden. Hij passeerde de één meter negentig en stopte pas met groeien toen ze hem uit de cel haalden. Smutek moest nu nog lachen als hij eraan dacht hoe hij op de Kurfürstendamm had gestaan, verbaasd dat de Duitsers geen drie meter lang waren.

Berlijn was heet geweest als een oven en Smutek rende dagenlang rond door de stad alsof hij hoopte een knop te vinden om de temperatuur te regelen. In Nordhafen Spandau vroeg hij politiek asiel aan en hoopte op een afwijzing, al wist hij niet wat het zou betekenen om als een boemerang terug te keren in de handen van degenen die hem eruit hadden gegooid. In dat jaar was de stroom vluchtelingen uit het Oostblok naar Duitsland echter tot een ongekend minimum gedaald en dus was zijn aanvraag goed genoeg voor een tijdelijke verblijfsvergunning. Smutek kreeg die op 21 juli, kort na het spectaculaire pausbezoek aan Polen en een dag voordat de staat van beleg werd opgeheven. Ondertussen wachtte zijn familie in Krakau met dagelijks toenemende ongerustheid op zijn vrijlating uit de militaire gevangenis. Smutek, die hen niet in gevaar wilde brengen door een contactpoging vanuit West-Berlijn te ondernemen, begreep pas veel te laat dat zijn sluwe zwijgen juist een ernstige bedreiging was. Uiteindelijk hoorde Smuteks vader, die altijd een strijdlustig kind had gewenst, dat zijn zoon door een tragische naamsovereenkomst met de een of andere Solidarność-activist gearresteerd was en zich intussen niet meer in de gevangenis bevond. Alleen al de gedachte aan zo'n verwisseling maakte duidelijk hoe verschrikkelijk uitgebreid de voorraad goddelijke grappen is die een mens in zijn leven moet zien te verdragen. Smuteks vader was een gelovige katholiek. Hij werd ziek.

Om het verlies te verwerken van alles waarvoor hij tot dan toe had geleefd, besloot Smutek een ander mens te worden. Hij zette de natuurwetenschappen aan de kant en wilde nu lichamelijke opvoeding en Duits studeren. Voor het een had hij geen taal nodig, van het ander wist hij absoluut niets, maar juist daarom meende hij het onbevangen te kunnen proberen. Om te beginnen moest hij leren wat het woord 'gedogen' betekende. Hij werd vaste bezoeker van de afdeling voor buitenlanders aan de universiteit. Op een willekeurige werkdag ontdekte hij daar een meisje

dat hij zowel door haar kleding als door de verstolen wijze waarop ze voortdurend om zich heen keek direct herkende als een landgenote. Toen hij haar in het Pools aansprak, kromp ze in elkaar als een betrapte die al weken op het moment van ontdekking wacht.

Veel te geestdriftig om op haar afwerende handen te letten vroeg Smutek of ze haar vloeiende Duits wilde inzetten om hem te helpen zich verstaanbaar te maken. Zo vernam hij uit haar mooie mond dat zijn status in dit land hem niet het recht gaf om te werken, noch om te studeren, en evenmin om een andere opleiding te volgen. Wat hem dan nog restte? Czeakać, wachten, zei zijn toekomstige vrouw. Smutek antwoordde dat wachten net zo min een bezigheid was als blijven of wonen en verder wist hij ook niet waarop. Hij kreeg gelijk. Of hij als toehoorder een paar colleges mocht volgen? Dat zou hij met de betreffende hoogleraar moeten bespreken. Smutek pakte in opperste gelukzaligheid zijn toekomstige vrouw bij de handen: *Styszysz*, luister, ik kan naar de universiteit. Hij was toen achttien en zij twintig.

Ze kwamen allebei uit Krakau, en dat was in Smuteks situatie genoeg om in de macht van de voorzienigheid te geloven. Hij was asielzoeker, zij vluchteling, wat hem eerst zo ongeveer hetzelfde leek, terwijl hij jaren later begreep dat tussen deze beide categorieën een hemelsbreed verschil bestaat, dat hen voor altijd van elkaar zou scheiden. Mevrouw Smutek in spe haatte de volksrepubliek. Ze was een lelieblanke versie van Carmen en door haar aderen stroomde vurig bloed. Haar oude vader was door die duivels in Warschau aan een Poolse winter ten prooi gegeven, zodat hij langzaam in zijn cel te gronde was gegaan. Hij was lid van de vakbond geweest en had zijn niets ontziende haat jegens 'het Russische lijk Polen' aan zijn dochter doorgegeven, die door haar naar een hoogtepunt werd gebracht. Toen ze van Smuteks detentie hoorde, vlamde het zwart in haar ogen op alsof het plotseling door licht werd beschenen. Eerst deed haar geestdrift over zijn opsluiting hem schrikken als een plotselinge vlaag van waanzin bij een verder kerngezond mens. Na verloop van tijd raakte hij eraan gewend en hij zag een soortgelijke reactie in de gelaatsuitdrukkingen van allerlei andere mensen zodra ze hoorden dat hij gevangen had gezeten. Tot ten slotte de Grote Wende de fronten wegvaagde en het idee deed verbleken dat ieder slachtoffer van de bolsjewieken noodzakelijkerwijs een vriend zou moeten zijn van de mensen uit het westen, wier denken op vrijheid en rechtvaardigheid is gebaseerd.

Toen reeds uitte de toekomstige mevrouw Smutek de wens om na het voltooien van haar studie biologie nog veel verder naar het westen te trek-

ken. In de lesuren aan het Poolse instituut waarmee ze in haar levensonderhoud voorzag, sprak ze de woorden van haar moedertaal langzaam en overduidelijk uit, alsof ze wilde voorkomen dat ze met de klanken haar tanden en lippen besmeurde, en besprak ze de grammatica met de overdreven voorzichtigheid van een natuurbeschermer bij de verwerking van gevaarlijk afval. Bij haar leerden de studenten in een ongelooflijk tempo. Smutek, die zich geen cursus bij het Goethe-instituut kon permitteren, zat erbij en probeerde de lessen Pools in omgekeerde richting te volgen. 's Middags richtte zij hem verder af, alsof hij onder krijgstucht stond, en in minder dan zes maanden spraken ze Duits met elkaar.

Vanzelfsprekend was mevrouw Smutek niet zo dom om te geloven dat de mensen in het Westen beter waren dan die in het Oosten. Ze ging er veeleer van uit dat de ordening van goed en kwaad op de wereld afhankelijk was van hoe het lot de zaken verdeelde, waarmee ze niet bedoelde dat alles door het toeval werd bepaald, maar dat God ingewikkelder in elkaar zat dan welke overheid ook. Tijdens de val van de Muur zat ze stoïcijns in haar kamer over haar scriptie gebogen, terwijl Smutek met de andere feestvierders door de straten zwierde en luidkeels juichte om een politieke overeenkomst die hij niet begreep. Wanneer in de loop van een discussie het politieke duiveltje in haar ontwaakte, noemde ze het begrip 'vreedzame revolutie' een oxymoron en merkte op dat zonder bloedvergieten het besmette deel van de bevolking niet vervangen kon worden, reden waarom het gewoonweg belachelijk was diezelfde oude DDR plotseling als 'nieuwe deelstaten' aan te duiden. Ze wilde naar West-Duitsland om de afstand tussen zichzelf en de 'Oostblok-Oostbluf' zo groot mogelijk te maken en toen ze zich bereid verklaarde om tot het einde van Smuteks opleiding met hem samen in Berlijn te blijven, wist hij dat ze van hem hield. Omdat hij na de Wende gevaar liep om uitgewezen te worden, trouwde ze met hem en met haar werk financierde zij zijn lerarenopleiding.

De hoofdstad van de Bondsrepubliek kwamen ze *on the road* tegen. Terwijl die van Bonn naar Berlijn verplaatst werd, bewogen Smutek en echtgenote zich in de cabine van een verhuishuiswagen in tegenovergestelde richting. De oude Singsaal had het flauwekul gevonden om een Poolse leraar Duits geen aanstelling te geven omdat hij Pool was, en had daarom aan Smutek de voorkeur gegeven boven alle andere sollicitanten. De jubelstemming van zijn vrouw verzachtte voor Smutek de pijn van het afscheid. Terwijl Berlijn voor hem een tweede vaderland geworden was, een stad die hem alles geleerd had wat hij in het leven dacht nodig te heb-

ben, zag zijn vrouw in Berlijn een Cerberus van het Oostblok, terwijl Bonn juist het tedere hart van dat langzaam op zijn eind lopende rijk was, dat haar al vijftien jaar lang zo aantrok. Het rijk heette 'Westen' en beleefde juist zijn afschaffing ten gunste van een grenzeloos geografisch fabeldier in wiens buik de naties van Europa tot brij verteerd werden. Smuteks vrouw hoopte van ganser harte dat een stuk van de westerse geest in de bergplaatsen van de vroegere hoofdstad zou overleven, in elk geval een paar jaar nog, vergeten en beschermd achter de speelgoed-skyline aan de Rijn die zo bekend was uit het dagelijks nieuws.

Smutek had geen spijt van zijn beslissing. Wel liet hij in Berlijn een uitgebreide vriendenkring achter en een loopbaan als semi-prof bij een basketbalclub, maar tegelijkertijd droeg hij zijn vrouw op handen en wilde hij haar naar een plek brengen waar ze gelukkig kon worden. Hij zou nooit vergeten wat ze voor hem had gedaan en dat ze geen moment op het idee gekomen was om hem op het hoogtepunt van zijn dromen en verwachtingen in de steek te laten. Net als Sneeuwwitje was ze opgebouwd uit de kleuren zwart, wit en rood, de blikken van de mannen schoten als harpoenen in haar richting zodra ze het huis verliet, maar naar een ander had ze nooit gekeken.

Het verschil van mening over het huisje in Mazurië was het eerste conflict in hun lange samenzijn waarbij Smutek niet toe wilde geven. Tijdens elke woordenwisseling kwamen ze weer op datzelfde punt, waarop Smutek in het Pools riep: 'De staat van beleg is al twintig jaar niet meer van kracht, generaal Jaruzelski heeft iedereen naar de onderhandelings-tafel geroepen en jouw volksrepubliek is allang een democratie.'

Daarop begon zijn vrouw telkens weer te lachen, waarbij ze schaamteloos haar grote mond nog breder maakte, en Smutek ging alleen naar zijn vaderland. Hij kwam ongelukkig in Mazurië aan, werkte ongelukkig aan zijn huisje, dat steeds mooier werd, en keerde steevast eerder dan gepland naar Duitsland terug.

Dit jaar was het anders gegaan. Zijn vrouw had gelachen, haar mond verbreed en hem zelfs spottend nagewezen. Toen hij echter een reistas en een paar emmers vloerlazuur op citroenbasis in de kofferbak van zijn Volvo zette, stond ze plotseling naast hem. Zwiggend schoof Smutek de lakemmers aan de kant en zette haar kleine koffer op zijn reistas. Ze wisselden tijdens de lange rit geen woord. Mevrouw Smutek staarde voortdurend uit het raampje, waaraan braakliggende akkers, huizen met kale muren en door afval vervuilde bermen voorbijgleden, en Smutek schaamde zich voor alles wat ze zag, alsof hij persoonlijk schuld had aan

de toestand van zijn vaderland. Hij kon de gedachte aan die vrouwtjesvogel die met snavel en vleugels het kunstige, ronde nest vernielt maar niet van zich afzetten. Toen hij de auto in z'n vrij over het hellende erf naar beneden liet rollen en onder dichtbebladerde fruitbomen tot stilstand bracht, zweette hij ondanks de avondkoelte.

Zijn vrouw liep om het huis heen, beende door het hoge gras van de weide, voelde aan de gesloten luiken, klopte op het hout van de wanden en rook aan de met mos begroeide regenpijp. Toen ze weer naast hem stond, wees ze met gestrekte arm op het gebouw dat met gesloten deuren en ramen in het hoge gras verscholen stond.

'Otwórz oczy, mały domku,' zei ze. *'Jesteśmy.'*

Doe je ogen open, huisje, we zijn er. Door haar uitgesproken klonk de zin als de eerste regel van een gedicht.

De volgende vier weken gingen onder een prachtige blauwe hemel voorbij. Mevrouw Smutek liep op blote voeten, droeg een spijkerbroek met afgeknipte pijpen en baadde dagelijks een paar keer in het meer. Haar sprookjesachtig witte lichaam kreeg een crèmekleurige tint en haar gladde zwarte haar groeide nog harder dan anders. Smutek ving vissen en bakte de vangst op de grill. Twee weken later wenste ze uitstapjes in de omgeving te maken en Smutek bracht haar bereidwillig overal heen. Zo nu en dan spraken ze Pools met elkaar, en dat bood ruimte voor grapjes – veel meer plaats om te lachen dan het Duits ooit had gekund. Aan het eind van de vakantie hadden ze alweer voor de herfst afgesproken. Bedekt met spiegelbeelden van bontgekleurde boomkruinen waren de meren van Mazurië haast het mooist.

Smutek liet de woning achter, vond zijn auto als een trouwe dienaar aan de stoeprand en reed naar zijn werk met het veilige gevoel een gelukkig man te zijn. Je hebt van die momenten. Ze zijn net zo bedrieglijk als perioden van onverklaarbare melancholie.